

MIHAEL SOBOLEVSKI

GRAĐA O ŠTRAJKU SOLARSKIH RADNIKA U PAGU 1937. GODINE

I

U dosadašnjoj historiografiji radničkog pokreta samo je uzgredno spomenut veliki štrajk solarskih radnika u Pagu koji je otpočeo 20. lipnja i trajao jednim dijelom sve do 8. listopada 1937. godine. Prije svega, to je odraz ne toliko stanja u našoj regionalnoj historiografiji radničkog pokreta, koliko nedostatka istraživača koji bi povijesnim istraživanjima događaja na tom otoku posvetili veću pažnju. A područje Paga i njegov radnički pokret u međuratnom razdoblju to doista i zaslužuju, bez obzira na to što se tu ne radi o nekom središtu s razvijenom industrijom i brojnom radničkom klasom. Međutim, kao specifičnost treba naznačiti da se jezgro radničke klase na solani formiralo pred nekoliko stoljeća i da su solarski radnici zajedno s lučkim radnicima činili okosnicu radničkog pokreta i u razdoblju između dva rata.

1.

Prije nego što se ukaže na značenje građe koja se objavljuje, potrebno je dati nekoliko najosnovnijih podataka o radu solane u Pagu i organiziranosti radništva u njoj. Naime, proizvodnja soli u Pagu, koja se vršila ishlapljivanjem morske vode na suncu, poznata je u Pagu još iz razdoblja srednjeg vijeka. Do prvog svjetskog rata Austro-Ugarska nije pokazivala osobitu zainteresiranost da investicionim ulaganjem pomogne solanu u Pagu i na taj način omogući veću proizvodnju, a time i veću zaposlenost radnika. Austro-Ugarska je imala bogate rudnike kamene soli u Galiciji (Poljska), pa je to bio osnovni razlog njene nezainteresiranosti za razvoj paške solane. Tek nakon prvog svjetskog rata, zbog potrebe Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije, postupno u većem obimu oživljava proizvodnja soli u Pagu (taj se proizvod uvezio u većim količinama), a sam rast proizvodnje ovisio je o vremenskim uvjetima. Do 1937. god. državna solana u Pagu imala je za ishlapljivanje morske vode uređenu površinu od 1,128.000 m², a nakon njene rekonstrukcije

1937—1938. god. ta se površina znatno uvećala. Prema sačuvanim pokazateljima, a oni su dijelom oprečni, proizvodnja soli u solani u Pagu od 1919. do 1928. god. tekla je ovako:

Godina	Proizvodnja u kg
1919.	3,091.960
1920.	3,107.530
1921.	5,186.799
1922.	8,254.040
1923.	5,026.206
1924.	5,302.263
1925.	4,462.192
1926.	6,141.294
1927.	10,341.320
1928.	8,441.450 ¹

Fizički obim proizvodnje nije rastao sve do 1938. godine, kada je proširivanjem površina za ishlapljivanje solana u Pagu znatno povećala svoju proizvodnju.

U međuratnom razdoblju solana je stalno zapošljavala najviše do 70 radnika, a u vrijeme ubiranja soli i do 300 radnika.²

2.

Na osnovi dosadašnjih istraživanja moguće je nešto više reći o sindikalnom organiziranju solarskih radnika na otoku. Solarski radnici u Pagu bili su najprije učlanjeni u podružnicu Jugoslavenskog strukovnog saveza, a prema pravilima toga Saveza vidljivo je da je njegova svrha bila »uzgajati članove i skrbiti se za poboljšanje njihovih službenih i gospodarskih prilika na temelju pozitivne religije«. Zapravo taj Jugoslavenski strukovni savez bio je radnička kršćansko-socijalna organizacija, a vodili su ga katoličko svećenstvo i neke strukture Hrvatske pučke stranke.³ Ivan Herenda u svome sjećanju ističe da je Jugoslavenski strukovni savez na Pagu osnovan 1922. i da je djelovao do 1927. godine,⁴ ali tu njegovu konstataciju nije moguće potvrditi izvornom građom. Poznato je da je ta sindikalna organizacija u solani u Pagu vodila akciju za poboljšanje ekonomskog položaja svojih članova i da su oni 1925. god. štrajkali punih 25 dana (od 12. VI do 7. VII). U štrajku je sudjelovalo 68 radnika boreći se za povećanje plaća, u čemu su djelomično uspjeli.⁵

Mnogo življa aktivnost u sindikalnom organiziranju solarskih i lučkih radnika u Pagu nastaje 1937. godine, kada je osnovana podružnica Saveza lučkih i obalskih radnika u Pagu koja je u svoje redove okupila gotovo sve solarske i lučke radnike. Kao što je poznato, taj Savez ulazio je u klasni

¹ Usporedi: **Privreda i radnici u Dalmaciji**, Split 1929, str. 22; Joso Lakatoš, **Privredni almanah Jugoslavenskog Lloydja**, Zagreb 1929, str. 41—42 (glava IV); Ivo Juras, **Naše more**, Zagreb 1930, str. 86.

² Isto.

³ Ibrahim Karabegović, **Reformistički pravac u radničkom pokretu B i H 1919—1941**, Sarajevo 1979, str. 196.

⁴ Ivan Herenda, **Razvitak radničkog pokreta u Pagu**, zbornik: Radnički pokret Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre 1919—1941, Rijeka 1970, str. 213.

⁵ **Privreda i radnici Dalmacije**, n. dj.

sindikalni pokret objedinjen u okvirima Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije.⁶ No, nije naodmet istaći da je 2. kolovoza 1937. osnovana i podružnica Saveza lučkih i obalskih radnika u Novalji,⁷ što je bio značajan uspjeh klasnog sindikalnog pokreta na Pagu.

Uporedo s utemeljenjem klasnog sindikalnog pokreta u Pagu i Novalji teku i nastojanja Hrvatske seljačke stranke da u Pagu osnuje podružnicu Hrvatskog radničkog saveza. Podružnica Hrvatskog radničkog saveza osnovana je na skupštini održanoj 23. svibnja 1937. i u početku je imala svega dvadesetak članova.⁸ Organizator štrajka solarskih radnika u Pagu bila je podružnica Saveza obalskih i lučkih radnika u Pagu, kojoj je punu pomoć pružao tajnik toga Saveza iz Sušaka Franjo Belulović, a u štrajku su sudjelovali i članovi podružnice Hrvatskog radničkog saveza iz Paga.

3.

Građa koja se ovdje objavljuje (ukupno 22 dokumenta) u cjelini je pohranjena u Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu i osnovni je izvor za istraživanje štrajka solarskih radnika u Pagu 1937. godine. Dokumenti koji se objavljuju dati su kronološkim redom. Osim jednog, čiji je tvorac Savez lučkih i obalskih radnika (prilog 2), svi drugi potječu od upravnih i redarstvenih vlasti tog vremena. Preko sadržaja dokumenata moguće je dosta podrobno pratiti štrajk i njegovo postupno dovršavanje, a isto tako i razlike u pristupu pojedinih predstavnika vlasti rješavanju štrajkaškog pokreta. Zbog svega toga, prezentirana izvorna građa ne samo što će pridonijeti znanstvenom istraživanju štrajka solarskih radnika na Pagu već će biti od koristi i širem krugu čitalaca da upoznaju vrijednu izvornu građu izuzetno velikog značenja za izučavanje klasnog radničkog pokreta u solani u Pagu.

Tekst dokumenata poštovan je u cijelosti, sa svim jezičnim, stilskim i pravopisnim osobitostima. Kao što je već istaknuto, zbog preglednosti su dokumenti poredani kronološki, a objašnjeni su neophodno potrebnim bilješkama. Imena sudionika i potpisnika dokumenata uglavnom su dešifrirana.⁹

II

[1]

Prepis.

ZAPISNIK¹⁰

sastavljen u uredu općinske uprave u Pagu dne 21. juna 1937. g.

Prisutni potpisani:

Pristupe nepozvani predstavnici organizacije lučkih i obalskih radnika — mjesnog odbora u Pagu te daju u zapisnik slijedeću izjavu:

Molimo općinsku upravu da izvoli intervenirati kod preduzeća Popović, da se na radu oko proširenja solane prvenstveno uposle domaći radnici.

⁶ Vidi dopis Saveza lučkih i obalskih radnika Jugoslavije od 21. VI 1937. u prilogu 2.

⁷ **Uspjeh lučkih radnika u Novalji, Radnik**, br. 60, Zagreb, 24. IX 1937, str. 7.

⁸ **Radničke skupštine HRS-a, Hrvatski radnik**, br. 12, Zagreb, 15. VI 1937, str. 5.

⁹ Zahvaljujem prof. Mladenki Merdžanić na pomoći oko utvrđivanja identiteta pojedinih osoba koje se spominju u ovoj izvornoj građi.

¹⁰ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (dalje: IHRPH), fond »Štrajkovi«, prijepis, pisaci stroj, latinica.

Osim toga molimo da se odredi dnevno radno vrijeme od 8 sati, i da se glede radničkih nagrada prihvati u cjelosti predloženi kolektivni ugovor.¹¹

Zaključeno i potpisano

Zapisničar: Baša¹² v. r.

Predstavnici podružnice Saveza lučkih
i obalskih radnika u Pagu
Bartul Skitarelić v. r.
B.¹³ Radaković v. r.
Ivan Buljanović v. r.

[2]

Prepis.

SAVEZ

Lučkih i Obalskih Radnika Jugoslavije

Br. 404/37.

21. VI 1937.

Sušak

Ugl.

SRESKOM NAČELSTVU
RAB¹⁴

Potpisanom savezu čast je obavjestiti ugledni naslov, da su lučki radnici u Pagu organizovani u podružnicu Saveza lučkih i obalskih radnika izvestili potpisani savez dopisom br. 24/37 od 18. VI 1937. g. o obustavi rada u Pagu, koja je usledila 20. o. m. na večer, radi obmane poslodavaca za vodjenje pregovora u vezi kolektivnog ugovora, koji je predan 4. ov. mes. a do tog dana poslodavci nisu odgovorili, premda je rok za odgovor istekao.

O ogluhij poslodavaca potpisani savez bio je obavješten od podružnice u Pagu, nakon čega im je dana uputa, da prema čl. 15 Uredbe o Minimalnim nadnicama zaključivanju kolektivnog ugovora pomirenju i arbitraži izveste opštu upravnu vlast prvog stepena što su i napravili, i izvestili Sresko načelstvo u Rabu i Kr. bansku upravu u Zagrebu. U tu svrhu dostavljena im je imenovana Uredba radi tačnih uputa. Medjutim danas 21. ov. mes. primili smo dopis u kojem nas izveštavaju, da su obustavili rad. Odmah smo ih telefonskim putem pozvali radi razjašnjenja, pošto su nam kazali, da su o obustavi rada izvestili tamošnju žandarmerijsku stanicu, koja im je objavila, da mogu prekinut rad samo mirnim putem.

Mi smo ih na to upozorili, da su obustavom rada prekršili imenovanu Uredbu i da treba, da se vrate na posao dok vlasti ne sazovu pomirenje kako to kaže Uredba, a tekar onda da će savez zastupati interese podružnice. Oni su odgovorili, da je ogorčenje medju radnicima veliko radi ovakvog držanja poslodavaca i da je samo radi toga došlo do obustave rada, ali da će pozvati radnike da se vrate na posao i sačekati dok vlasti sazovu pomirenje.

¹¹ Kolektivni ugovor ne nalazi se u prilogu ovoj građi.

¹² Raul.

¹³ Bernardo.

¹⁴ IHRPH, fond »Štrajkovi«, ovjereni prijepis, pisaci stroj, latinica.

Prednje dostavlja se uglednom naslovu s molbom, da čim prije sazove pomirenje, da se spor između radnika i poslodavaca riješi tako da rad bude opet normalno funkcionisao.

Sa poštovanjem

za:
S A V E Z
Lučkih i Obalskih Radnika
Jugoslavije

Tajnik:
Belulović Franjo, v. r.

Načelstvo Sreza Rapskog
R A B
No 4229/37. 23. VI 1937.

Veza 4566

Za tačnost prepisa jamči općinska uprava u Pagu
Pag, dne 1. VII — 1937.

Pretsjednik:
Oguić,¹⁵ v. r.

Bilježnik:¹⁶

[3]

OPĆINSKA UPRAVA U PAGU
Broj 3315/37.

Pag, dne 21. juna 1937.

Gradjevo — tehničko preduzeće
Ing. Milana S. Popović
Pag¹⁷

Predstavnici podružnice Saveza lučkih i obalskih radnika u Pagu zamolili su ovu upravu, da uznastoji kod naslova isposlovati, da se na radovima, koje naslov izvodi na uređenju solane u Pagu zaposle prvenstveno domaći radnici, da se radno vrijeme odredi sa 8 sati dnevno i da se u pogledu radničkih nadnica prihvati u cjelosti predloženi Vam kolektivni ugovor.

U vezi sa time ova uprava zastupajući interese svojih općinara moli naslov da tim opravdanim zahtjevima u čim većoj mogućnosti izadje u susret dok u pogledu zaposlenja stranih radnika traži, da naslov izbjegava zaposlenje istih dok se u mjestu može naći u svako doba i za sve radove sposobne i vrijedne domaće radnike.

Pretsjednik općine
Oguić v. r.

¹⁵ Ante.

¹⁶ Potpis nečitljiv.

¹⁷ IHRPH, fond »Štrajkovi«, ovjereni prijepis, pisaći stroj, latinica.

Tačnost prepisa ovjerava:

OPĆINSKA UPRAVA U PAGU

Pag, dne 1. jula 1937. g.

Pretsjednik:

Bilježnik:¹⁸

Oguić, v. r.

OPĆINA PAŠKA — SREZ RAPSKI¹⁹

[4]

Sresko načelstvo R A B

Pov. broj 993/37

Predmet: Pag — štrajk radnika

Kr. banskoj upravi savske banovine
Odeljku za državnu zaštitu

Z a g r e b²⁰

Savezno sa telefonskim izveštajem potpisanog sreskog načelnika od juče iz Paga dostavlja se po predmetu sledeći pismeni izveštaj:

Dana 20. tek. mj. uveče stupili su u štrajk radnici sledećih preduzeća u mjestu Pagu, opštine iste, ovoga sreza:

- 1/ Građevno tehničko preduzeće Ing. Milana Popovića, koje radi na proširenju državne solane.
- 2/ Solane državnog monopola
- 3/ Firme braće Mirkovića.

Radnici koji su stupili u štrajk jesu većinom obični te lučki radnici.

Broj radnika u pokretu kod Gradjevnog tehničkog preduzeća iznosi 120, kod Solana državnog monopola 70 te Firme braće Mirković 40 tj. svega 230 radnika.

Razlog štrajka nije političke nego ekonomske prilike te ide u prvom redu za poboljšanje plaća i radnih uvjeta, kao i za tim da se po Gradjevno tehničkom preduzeću Ing. Milana Popovića ne bi uzimali strani radnici, jer isti uposljuje nekoliko desetaka radnika madjarske narodnosti (naših državljana).

Iza štrajka stoje udruženje URSS i HRS kao i Podružnica saveza lučkih i obalnih radnika Pag koja je pred kratko vreme osnovana.

U pokretu skoro svi radnici jesu dijelom i zemljoranici po najvećim dijelom sa ostrva Paga i susjedne okoline. Koli radništvo toli i vodstvo, jest potpuno nevješto i nesposobno za vođenje organizacije i pokreta, a pogotovo medju njima nema nikakove discipline, jer niti slušaju vodstvo, a niti

¹⁸ Potpis nečitak.

¹⁹ Okrugli pečat, tekst latinicom i ćirilicom.

²⁰ IHRPH, fond »Štrajkovi«, izvornik, pisači stroj, latinica.

imaju kakvog organizatorskog iskustva, pa je uslijed toga otežčano posredovanje i pregovaranje.²¹

Potpisani sreski načelnik u vezi sa ovim pokretom boravio je juče i prekjuče na Pagu te svim silama nastojao nagovoriti da se povrate svi radnici na posao, čime su se radničke vodje i suglasile, time da se onda započne sa postupkom pomirenja, ali ovo nisu prihvatili u jednome dijelu štrajkaši. Potpisani je zatražio od prestavnika, da mu obećaju da neće radnici koji su u pokretu ometati one, koji hoće svojevoljno da rade, te su isti ovo obećanje i dali, ali se toga radnici nisu držali, već su jutros oni, koji su za štrajk sprečili one koji su htjeli da idu na posao na taj način, što su se postavili preko puteva preteći se i grozeći onima, koji su htjeli da rade. Ovo su bile samo verbalne grožnje, dok tvornih ispada nije bilo. Da ne dodje do fizičkog obračunavanja, odustali su od rada i ovi radnici, koji su htjeli raditi.

Protiv upravi podružnice Saveza obalnih radnika u Pagu kao vodja pokreta, radi počinjenog prekršaja Uredbe o utvrđivanju minimalnih nadnica, zaključivanju kolektivnih ugovora, pomirenju i arbitraži nalazi se postupak u tečaju.

Monopol za Gradjevinsko tehničko preduzeće Ing. Milana Popovića traži od ovog načelstva osiguranje nesmetanog rada a isto to traži i Solana državnog monopola u Pagu pa je u vezi s time ovo načelstvo zamolilo, da bi se čim prije izaslao u Pag jedan inspektor rada, koji bi sa potpisanim posredovao i proveo postupak oko pomirenja u smislu pomenute Uredbe, a koje nisu zatražili pokretači štrajka uslijed svoje neupućenosti.

Ovo načelstvo prema pomenutom telefonskom izvještaju i dobivenim uputstvima nije smatralo uputnim (obzirom na situaciju u srezu te prilike u okolnim krajevima uputnim) da potrebom organa žandarmerije zaštititi i osigura rad onim licima, koja bi bila voljna da rade, kako ne bi došlo do sukoba sa težim posledicama.

Potpisani ponovno polazi na Pag, da tamo sa inspektorom rada provede postupak oko pomirenja, a po mišljenju istoga ne bi bilo uputno sa forsiranjem i davanjem zaštite preduzećima da nastave sa radom jednim dijelom radnika i uzimanjem drugih, ma da u ovim pokreta²² materijalno oštećeni, već bi bilo uputnije pustiti, da se kroz nekoliko dana pokret prirodno razvija usljed česa će očito napetost i oštrina sa strane radnika popustiti.

Poslodavci su dali potpisanu izjavu, da nisu voljni pregovarati sa predstavnicima radništva dotle dok se isto ne povratit u posao.

Inače do sada nigdje nije bilo nikakvih ispada niti je red i mir narušen.

R a b dne 23 juna 1937 godine.

Sreski načelnik:
Urlić Ivanović, v. r.

NACELSTVO SREZA RAPSKOG — RAB²³

²¹ Tok štrajka i njegovi rezultati u svakom pogledu osporavaju ovo uvredljivo razmišljanje sreskog načelnika Raba o paškim radnicima u štrajku. Takva i slična razmišljanja pojedinih predstavnika tadašnjih vlasti nisu bila usamljena.

²² Trebalo bi stajati »pokretom«.

²³ Okrugli pečat, tekst latinicom i ćirilicom. Izvještaj je zaprimljen kod Krajevske banske uprave Savske banovine, Odjeljak za državnu zaštitu, 25. VI 1937.

OPĆINSKA UPRAVA U PAGU
Broj 3340/37.

Pag, dne 23. VI 1937.

UPRAVI DRŽAVNOG MONOPOLA

BEOGRAD²⁴

Usljed činjenice da je Gradjevinsko — tehničko preduzeće ing. Milana S. Popović na radovima koje izvodi na uređenju drž. solane u Pagu zaposlilo izvjestan broj radnika iz unutrašnjosti došlo je kod gradjanstva mjesta i okolice Paga do velikog negodovanja, jer je opravdano očekivalo da će na ovim radovima biti zaposleno isključivo mjesno radništvo, koje može u svakom pogledu nadomjestiti strane radnike pogotovo u pogledu radova u kamenolomu i kopanju kanala.

Ova je općina svojevremeno bila poduzela korake radi proširenja solane prvenstveno iz razloga mogućnosti zaposlenja što većeg broja domaćeg radništva i to je uvijek obećavano od strane odgovornih faktora.

Sada kad se pristupilo radovima, došlo je do toga da se radništvo iz unutrašnjosti doprema u Pag i ako u Pagu imade na stotine sposobnih i vrsnih radnika. Razumljivo je, da je općinarima, koji se nalaze u vrlo jadnom materijalnom stanju, teško gledati kako im se dopremom radnika oduzima tako željeno očekivana i obećana zarada, pa se nije ni čuditi ako daju izraza svom negodovanju.

U vezi s tim okolnostima umoljava se naslov, da izvoli poraditi kod pomenutog preduzeća, da se doprema radnika iz unutrašnjosti obustavi u granicama najveće mogućnosti pošto u našem mjestu stoje firmi na raspolaganje sposobni radnici sviju struka. Ovo je naročito potrebno iz općih javnih interesa, kako bi se pučanstvo općine potpuno smirilo i dalo mu dokaza da državna uprava vodi računa o njegovom uposlenju.

Kako se pak ovih dana pročulo, da preduzeće kani dovesti još oko 100 radnika iz Dunavske banovine,²⁵ što je nezadovoljstvo pučanstva još više potenciralo to se umoljava po ovoj predstavi što moguće prije uredovati i ovoj upravi saopćiti rezultat.

Tačnost prepisa ovjerava:
OPĆINSKA UPRAVA U PAGU

Pretsjednik općine
Oguić v. r.

Pag, dne 1. jula 1937. god.

Pretsjednik
Oguić v. r.

Bilježnik²⁶

OPĆINA PAŠKA — SREZ RAPSKI²⁷

²⁴ IHRPH, fond »Štrajkovi«, ovjereni prijepis, pisaći stroj, latinica.

²⁵ God. 1929. Kraljevina Jugoslavija podijeljena je na devet banovina (Dravska, Savska, Vrbaska, Primorska, Drinska, Žetska, Moravska, Vardarska i Dunavska). Jedino je grad Beograd s Pančevom i Zemunom bio izdvojen u zasebno upravno područje. Dunavska banovina imala je sjedište u Novom Sadu, a obuhvaćala je otprilike područje današnje Vojvodine i sjeverozapadni dio uže Srbije. Vidi o tome podrobnije u knjizi: Ustav Kraljevine Jugoslavije, Zagreb 1931, str. 23—27.

²⁶ Potpis nečitak.

²⁷ Okrugli pečat, tekst latinicom i ćirilicom.

[6]

Državni Monopol Kraljevine Jugoslavije
UPRAVA DRŽAVNIH MONOPOLA

Opšte odelenje

M. Broj 888/37

Beograd dne 24 juna 1937

Opštinskoj upravi

u P a g u²⁸

U vezi akta te uprave Br. 3340/37 od 23 juna tek. god. upravi državnih monopola čas je izvestiti, da Uprava u pogledu zaposlenja radnika od strane preduzeća, poslodavca ing. Popovića, koji je preduzeo rad na proširenju Solane u Pagu, u tom smislu nikakav odgovor²⁹ sa njime nije zaključila. Kako će on radnu snagu nabavljati i preko koga, to je njegova lična stvar. Ali ipak na prvu vest, da je nastao spor između poslodavca ing. Popovića i »Organizacije obalskih i lučkih radnika« Uprava je sa svoje strane intervenirala i preduzela sve što je potrebno, da se taj spor likvidira na korist i samih meštana radnika i preduzeća ing. Popovića, samo zbog toga da bi se preduzeto proširenje Solane moglo na vreme završiti što je samo i jedino u interesu gradjanstva toga mesta, pa bilo to da su obalski lučki ili radnici koji bi se zaposlili pri Solani.

Stoga ova uprava nalazi da je u prvom redu Opštinskoj upravi dužnost da preduzme sve potrebno, da se sve stalno radništvo Solane koje je do sada bilo zaposleno u Solani, a koje je od strane »Organizacije obalskih i lučkih radnika« sprečeno da obavlja svoj redovan posao, dalje ne sprečava u radu od spomenute organizacije, već da mu se da mogućnost da se odmah vrati na posao.

Isto tako toj Opštinskoj upravi dužnost je da sa nadležnim vlastima učini sve što može i što je potrebno, da se spor između poslodavca ing. Popovića i »Organizacije obalskih i lučkih radnika« obustavi i završi odmah, jer je to kako u interesu samih gradjana Paga, odnosno njenog zaposlenog radnog življa, tako i u interesu uprave državnih monopola, koja je do sada nebrojeno puta dala dokaza gradjanstvu toga mesta, da vodi računa o njemu, a što se i sadanjim proširenjem Solane to potvrđuje. U slučaju pak, da ta uprava onemogućí dalji redovan rad u Solani, to će biti od velike štete po upravu državnih monopola, ali će biti još od veće štete po samo gradjanstvo varoši Paga, jer će onda uprava monopola biti prinudjena da obustavi svaki daljnji rad Solane u Pagu i premesti ga na koju drugu njenu Solanu.

Načelnik opšteg odelenja
potpis nečitljiv

Pomoćnik
Generalnog direktora
Uprave državnih monopola
Potpis nečitljiv

²⁸ IHRPH, fod »Strajkovi«, ovjereni prijepis, pisaći stroj, latinica.

²⁹ Riječ »odgovor« pogrešno je napisana; trebalo bi biti »dogovor«.

Tačnost prepisa overava

R a b dne 5 jula 1937. godin.

Sreski načelnik:
Urlić Ivanović, v. r.

NAČELSTVO SREZA RAPSKOG — RAB³⁰

[7]

KRALJEVINA JUGOSLAVIJA
MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
ODELJENJE ZA DRŽAVNU ZAŠTITU³¹

Broj 12122
25. VI 1937.
BEOGRAD
Hitno je.

Predmet: onemogućavanje rada na Solani u Pagu

KRALJEVSKOJ BANSKOJ UPRAVI
SPLIT³²

Ministarstvo je primilo od Uprave državnih monopola iveštaj o sledećem:

»Solana Pag izvestila je ovu upravu da je nova organizacija obalskih i lučkih radnika u ponedeljak nasilno sprečila rad radništvu uposlenom na novim radovima oko proširenja Solane u Pagu, koji je rad ustupljen preduzimaču Milanu Popoviću iz Beograda. Pod pretnjama ovih radnika rad je potpuno obustavljen. Solana javlja da je posredovanje sreskog načelnika bilo bez uspjeha, jer organizovani radnici traže uporno, da se uposle samo radnici iz Paga sa visokom nadnicom. Drugom depešom solana Pag pod br. 2376 izveštava ovu upravu, da organizacija obalskih i lučkih radnika u Pagu od 22. o. m. nasilno sprečava svima radnicima i zanatlijama dolazak na rad u solanu, t. j. i onim radnicima koji rade u državnoj režiji. Kako se ovim nanosi ovoj Upravi velika šteta jer je sada proizvodnja soli u punom jeku, a s druge strane i preduzeću se sprečava rad na proširenju Solane, te i preduzeće snosi ogromnu štetu, za koju će tražiti da mu ova Uprava nadoknadi, ovoj Upravi je čast umoliti Ministarstvo za hitnu intervenciju, da se solani na Pagu kao i preduzeću, koje izvodi nove radove oko proširenja Solane osigura nesmetani rad. Ova se uprava obratila depešom Sreskom načelniku na Rabu za intervenciju u ovom smislu.«

Ministarstvo o ovome do sada nema izveštaja, pa se umoljava Kralj. Banska uprava da hitno izvidi u čemu je stvar i naredi da se zagarantuje

³⁰ Okrugli pečat, tekst latinicom i ćirilicom.

³¹ Memorandum pečat, tekst ćirilicom.

³² IHRPH, fond »Štrajkovi«, izvornik, pisaci stroj ćirilica. Dopis je pogrešno upućen na Bansku upravu u Split, jer je za područje Paga bila nadležna Banska uprava Savske banovine u Zagrebu.

sloboda rada i onemogućiti da obalski radnici onetaju radove na solani u Pagu i na ovaj način štete državne interese.

Ministarstvo očekuje najhitniji izvještaj (radiogram).

Po naredbi Ministra unutrašnjih poslova

NAČELNIK,³³

[8]

»Štrajk³⁴ radnika u Solani na Pagu i kod rečena dva preduzeća Ing. Milana Popovića i braće Mirković traje i dalje.

Kako u početku štrajka tako ni tokom vremena sve do danas nije došlo do nikakova incidenta.

Dne 24. juna bio sam na Pagu sa izaslanikom Inspekcije rada radi pregovora, koji su ostali bez rezultata i to s razloga toga, što radnici nisu popustili od svog zahtjeva za povišenje nadnica, a i s razloga toga, što upravnik Solane nije ovlašten da vodi pregovore u pravcu povišenja nadnica.

Primjećujem da je zahtjev radnika za povišenje nadnica opravdan, jer su one minimalne.

Možda ima radnika, koji bi htjeli raditi, ali je tih vrlo malen broj i ako bi se htjelo istima pružiti zaštita po žandarmeriji potreban bi bio veći broj žandarma, obzirom da je prostor na kojem se nalazi Solana po svojoj površini vrlo velik, a po mom mišljenju ne bi bilo uputno da se odmah ovakvim mjerama pristupa, jer će držim svakako tokom vremena odnos radnika i poslodavaca biti ublažen i spor biti riješen mirnim putem.

Nasilja od strane radnika nije bilo. Tek u početku štrajka kada su neki radnici htjeli da nastupe posao jedan dio štrajkaša dočekao ih je na putu i odgovorio ih da ne nastupe rad.

Kod toga nije bilo sile ni pretnje.

Predlažem, da se od strane uprava Monopola pošalje na Pag jedan izaslanik, koji će u zajednici sa izaslanikom inspekcije rada provesti pregovore, koji će po mom mišljenju dovesti do pozitivna rezultata.«

[9]

»U vezi sa štrajkom³⁵ na solani u Pagu, starešina sreskog suda u Pagu izdao je istomesnoj žandarmerijskoj stanici naredjenje Posl. br. 13 od 26 juna, da uhapsi i predvede dva lica, za koja je isti sud doneo odluku o pritvoru.

Kasnije je primljeno pismeno naredjenje, da se uhapse još dva lica, a dana 29. ov. mes. došao je u žandarmerijsku stanicu starešina suda Minić

³³ Potpis nečitak.

³⁴ IHRPH, fond »Štrajkovi«, pisaći stroj, latinica. Izvornik je zapravo zabilježeni telefonski izvještaj sreskog načelnika u Rabu Urlića Ivanovića dostavljen Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine u Zagrebu 28. VI 1937. u 12 sati i 15 minuta.

³⁵ IHRPH, fond »Štrajkovi«, pisaći stroj, latinica. Izvornik je zapravo zabilježeni telefonski izvještaj sreskog načelnika u Rabu Urlića Ivanovića od 30. VI 1937. Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine u Zagrebu. Izvještaj je primio službenik Guteša u 12 sati.

Jakov i tražio usmeno od zastupnika komandira stanice, da uhapsi u svemu oko 50 lica.

Obzirom na to, da je na žand. stanici mali broj žandara (svega 3), a duhovi silno uzbudjeni, nije žand. stanica izvršila ni jedno od ovih naredjenja.

Jutros (30 juna) pošli su dvojica mehaničara na rad, ali su bili napadnuti od velike mase sveta, jer se u štrajku nalazi sve stanovništvo Paga.

Napadnutima je došla u pomoć žandarmerijska patrola, ali kako je masa počela da biva sve agresivnija, žandarmi su se povukli.

Danas (30 juna) u 12 časova putuje u Pag vodnik senjskog žandarmerijskog voda sa 8 žandarma u cilju održanja reda i mira.

Žand. vodniku dao sam tačne instrukcije i uputstva, kako treba da postupi da bi se izbegli svi nepotrebni incidenti.«

[10]

Prepis.

Z a p i s n i k³⁶

sastavljen u uredu općinske uprave u Pagu dne 30 juna 1937 godine.

Pristupaju nepozvani Kustić Ante pk. Grge, Rakamarić Šime pk. Ante, Bistričić Duje pk. Anta, Crljenko Ante Petrov, Maričević Luka pk. Mate, Skitarelić Martin Ivin, Grašo Pave, Herenda Vid Jurin, Kustić Jure pk. Jure, Negulić Ivan Jurin, Rumora Ive Ivin, Orlić Niko pk. Anta, Valentić Fabe Ivin, Radoslović Franjo Marijana, Kurilić Jerko Josipov, Donadić Mate Valov, Tičić Šime Grgin, Fabijanić Ante pk. Mate, Fabijanić Ive pk. Iva svi iz Paga, koji suglasno iskazuju sledeće:

Danas u jutro oko pola 6 sati bilo je na mostu oko 60 radnika. Kod zgrade drž. monopola nalazili su oboružani žandari. Narednik Ostojić³⁷ kad nas je opazio došao je do nas. U to su došla dvojica strojara solane. Ostrogović³⁸ prvi koji nas je upitao: Ljudi da li ćete me pustiti na rad. Mi smo svi jednoglasno rekli: Mi ne puštamo nikoga. Zatim je narednik Ostojić, koji je to čuo pošao po obojicu žandara kod zgrade solane i doveo ih kod nas. Mi žandarima nismo priječili put, samo radnici nisu puštali na rad mašiniste. Narednik Ostojić naredio je obojicu žandara, da otvore paljbu. Naredio je komandu gotovs i nišani. Žandari su uperili pušku na prsa Duji Bistričić pk. Anta, Rakamarić Šimi pk. Anta i Orlić Niki pk. Anta. Kad je masa vidila da su žandari uperili puške na nas dotrčali su još ostali građani. U to je narednik Ostojić u jednoj ruci držao revolver dok je u drugoj držao goli nož i govorio je: »sa ovim ću vas nožem svih poklati«. Kad je narednik Ostojić vidio sakupljeni cijeli Pag naredio je žandarmima o desno rame i rekao je: Narode mir dobiti ćete sve ono što tražite. Još je rekao da smo buntovnici. U tom uredovanju žandara mašinisti Ostrogović i Ferijančić³⁹ pošli su dalje do zgrade solade nakanom da se ukrcaju na motor. Radnici su išli da ih ostrane iz motora te se vrate svojim kućama. Medjutim u motoru nisu bili već su se sklonili u kancelariju. Masa je naroda zahtjevala da

³⁶ IHRPH, fond »Štrajkovi«, ovjereni prijepis, pisaći stroj, latinica.

³⁷ Svetozar.

³⁸ Marijan.

³⁹ Stjepan.

se strojari vrate kući. Narednik Ostojić uputio se u kancelariju te je izašav van sa strojarima, koji su se uputili velom ulicom, a masa ih je pratila, a narednik Ostojić do kavane, a opć. predsjednik ih je pratio do brijačnice Vidolin. Kad su strojari došli do mesarnice Valentića⁴⁰ strojar Ferijančić je odjednom potrčao, okrenuo se prema narodu i izvadio iz džepa revolver onda je narod skočio na njega da ne upotrebi oružje a Ferijančić se sklonuo u kuću Valentića kod opć. zatvora. Strojar Ostrogović uz pratnju predsjednika općine i Buljanović Ivana, Radaković Brne otpraćen je kući te je putem pripovijedao, da ga je žandarmerija silila da ide na rad, pošto da je narednik Ostojić rekao da u ime zakona ko želi moći ići na rad pod njegovom odgovornošću tko se makne da dobije metak.

Nakon ovoga narod se mirno razišao svojim kućama.

Zaključeno i potpisano:

Zapisničar:

R. Baša v. r.

Radaković Brne v. r.
Donadić Mate Vala v. r.
Fabijanić Šime s. r.
Orlić Niko v. r.
Fabijanić Ante v. r.
Valentić Fabo v. r.
Kurilić Jerko v. r.
Oštrić Jure v. r.

Rumora Ive Ivin v. r.
Herenda Vid Jure v. r.
Martin Skitarelić v. r.
Grašo Pave v. r.
Radoslović Frane v. r.
Negulić Ivan v. r.
Duje Bistričić v. r.
Maričević Luka v. r.
Ante Crljenko v. r.
Šime Rakamarić v. r.
Kustić Ante v. r.
Tičić Šime v. r.

Tačnost prepisa overava:

R a b 2 jula 1937. godine.

NAČELNIK SREZA RAPSOG — RAB⁴¹

Sreski načelnik:

Urlić Ivanović, v. r.

[11]

Sresko načelstvo R a b

Pov. broj 1031/37

Predmet: Pag — štrajk radnika, izveštaj
o situaciji.

Kr. banskoj upravi savske banovine
Odeljku za državnu zaštitu
Z a g r e b⁴²

Po usmenom naredjenju gosp. šefa državne zaštite dostavlja se po predmetu slijedeći pismeni izveštaj:

⁴⁰ Vicko (Vicenco).

⁴¹ Okrugli pečat, tekst latinicom i ćirilicom.

⁴² IHRPH, fond »Štrajkovi«, izvornik, pisaci stroj, latinica.

Pokret radnika na Pagu još uvijek traje kod svih triju preduzeća naime kod Gradjevno tehničkog preduzeća Ing. Milana Popovića, Solane državnog monopola i Firme braće Mirkovića. Prva dvojica poslodavaca još uvijek nemaju zapravo ovlaštenja za pregovaranje sa predstavnicima radništva, pa je to jedan od bitnih razloga, da se ne može nastaviti sa ozbiljnim pregovaranjem i na neki način dokrajčiti sa pokretom. Potpisani je već u dva navrata posredovao i to prvog puta sam 21 tek. mj., a drugog puta sa inspektorom rada Šulentićem⁴³ 24 tek. mj., ali bez rezultata obzirom na spomenuto pomnjanje ovlaštenja sa strane pomenutih poslodavaca.

Radništvo koje se nalazi u pokretu sa svojim simpatizerima, a tih je daleko veći broj od štrajkaša, jer za sobom kao domaći zemljoradnici imaju čitavo stanovništvo mjesta Paga, ometaju slobodu rada onim licima, koja bi htela da nastave radom uz dosadašnje uvjete. To sprečavanje u pravilu biva verbalnim pretnjama na način da se masa tih radnika štrajkaša i njihovih simpatizera postavlja na puteve i mostove odnosno obalu te na taj način onemogućuju polazak na rad odnosno utovar i istovar ladja.

Radi ovog ometanja slobode rada Solana u Pagu po svome upravniku podnela je više krivičnih prijava nadležnom sreskom sudu u Pagu, koji po njima sprovodi hitan postupak. U vezi sa tim prijavama Sreski sud u Pagu izdao je Žandarmerijskoj stanici Pag više pismenih naredjenja od kojih se prilažu u prepisu one pod Posl. broj Ki 12, 13 i 60. Pod tim naredjenjima organi žandarmerije imaju da vode protiv krivcima energične izvide, pa i hapšenja, jer je djelo tuženih kvalifikovano kao čin iz člana 18. Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi.⁴⁴ Organi žandarmerije dolaze u nepriliku usled toga što ne mogu voditi izvide, jer im okrivljena lica neće da odgovaraju na pitanja pa niti daju tražene lične podatke. Štrajkaši sa ostalim simpatizerima i narodom nalaze se stalno u većem broju na okupu.

Starešina sreskog suda,⁴⁵ po izveštaju zastupnika komandira žandarmerijske stanice Svetozara Ostojića, došao je juče na žandarmerijsku stanicu Pag pa je tom prilikom u prisutnosti više žandarma tražio od njega usmeno da sprovede osim onih po izdanim pismenim pozivima još nekih pedesetak hapšenja. Budući da se na žandarmerijskoj stanici Pag nalazi na licu samo 6 žandarma, to se ni jednom od traženja Sreskog suda za hapšenje nije moglo udovoljiti, jer bi lako moglo da dodje do sukoba sa masom te neželjenih posledica.

Starešina suda obratio se je istovremeno jučer pre podne i na potpisano sreskog načelnika telefonskim putem tražeći povećanje broja organa žandarmerije i žaleći se da ne može raditi, jer je sprečavan od mase, koja se sakuplja oko suda. Jednako je tražio pojačanje žandarmerije i od komandira žandarmerijske čete Sušak. Savezno s time otputovao je jutros vodnik žandarmerijskog voda iz Senja žandarmerijski poručnik sa 8 žandarma radi pojačanja žandarmerijske stanice te sprečavanja eventualnih tvornih ispada mase na objekte i ličnosti. Njemu sam izdao uputstvo, da ne preduzima nikakva hapšenja niti po usmenom niti pismenom traženju sreskog suda, dok

⁴³ Zlatko.

⁴⁴ Vidi: **Službene novine**, br. 6, Beograd, 6. I 1929, str. 3—4.

⁴⁵ Jakov Minić.

lično ne dodjem tamo sa izaslanikom naslova g. inspektorom Tućanom,⁴⁶ koji imade prema tamošnjoj odredbi da smenom izidje na lice mjesta, jer za sprovođenje hapšenja većeg broja okrivljenika u vladajućim prilikama na Pagu potreban je daleko veći broj organa žandarmerije.

Prema telefonskom izveštaju komandira žand. stanice Pag jutros je došlo ponovno do gužve, kada su dvojica mašinista paške solane htjela da idu na rad. U tom ih je masa sprečila, da su morali bježati i sklonuti se. Pred tim su bili zaokruženi masom, pa je prestojala opasnost i da budu tvorno napadnuti. Jedan je navodno od njih tom prilikom vadio revolver, a i žandarmerijska patrola bila je istupila prema masi no morala se je povući s razloga što je bila preslaba prema masi, koja je navodno u tom vremenu sa djecom i ženama brojila preko 2.000 duša. Iza ovoga što su bili pomenuti radnici sprečeni da idu na posao veći dio sakupljenog naroda se je povukao, a na ulici je ostalo u grupama par stotina lica.

Putem presednika općine odredio sam, da se pozovu prestavnici radništva i da se opomenu radnici na red i mir te naročito da ne bi nikoga izazivali, napadali i u slobodi sprečavali, a ujedno da se pozivima suda posredno ili neposredno sami odazivaju, kako ne bi iskusili stroge posledice zakona. Ujedno sam naložio presjedniku opštine, da imade kao i minulih dana biti neprekidno medju radništvom na ulici dok je isto na okupu, pa da kao ugledniji gradjanin djeluje umirujuće.

Po mišljenju ovog načelstva obzirom na situaciju nezgodno postupa upravnik solane,⁴⁷ koji traži odnosno nagovara pojedine svoje radnike da idu na posao čime se izazivaju štrajkaši i masa njihovih simpatizera. On je inače neinteligentan čovjek (glavni arhivar) koji ne računa sa stanjem nego uvijek apelira na to, kako je štrajk nastao protuzakonito, kako se na državnom preduzeću ne smije obustavljati rad, kako trebaju izvršni organi da obezbede slobodu rada itd.

Nadalje po mišljenju ovog načelstva i sam starešina sreskog suda Jakov Minić u Pagu malo preneglo postupa uzimajući prebrzo sve prijave u postupak te odredjujući pismenim i usmenim putem pritvaranje i lišavanje slobode većeg broja okrivljenika.

Usprkos svemu ovome do danas sa strane radništva nije bilo nikakovih tvornih ispada i napadaja bilo na ličnosti bilo na objekte. Medjutim obzirom na to da se po njihovom mišljenju izazivaju time što pojedini radnici hoće da idu na posao, kao i konačno usled toga što se po prijavama upravnika solane proti njima vodi postupak i odredjuju pritvori, lako bi moglo svaki čas da dodje i do tvornih ispada, pa je toga radi potrebno, da kroz neko vreme ostanu na stanicj Pag i ova osmorica žandarma, koje danas vodi žandarmerijski vodnik.

Po tamošnjem naredjenju saopštio sam sada telefonskim putem starešini sreskog suda, da će biti udovoljeno njegovim pismenim pozivima upućenim žandarmeriji Pag kad dodje potpisani sreski načelnik, koji će organizaciju toga lično sprovođiti sa potrebnim brojem žandarmerije. Jednako tako po-

⁴⁶ Josip.

⁴⁷ Marjanović.

novno sam naložio komandiru žandarmerijske stanice da žandarmi nemaju preduzimati nikakova lišavanja slobode do mogjeg dolaska.

R a b dne 30 juna 1937 godine.

NAČELSTVO SREZA RAPSKOG — RAB⁴⁸

Sreski načelnik:
Urlič Ivanović, v. r.

[12]

Sresko načelstvo R a b

Pov. broj 1044/37

Predmet: Starešinstvo sreskog suda u Pagu —
izveštaj o radničkim pokretima i
situaciji

Kr. banskoj upravi savske banovine
Odeljku za državnu zaštitu

Z a g r e b⁴⁹

Potpisani je danas primio od starešinstva Sreskog suda u Pagu akt posl. broj Su 308/25/37 datiran sa 30. pr. mj. sledeće sadržine:

»U vezi telefonskog izveštaja od 20. o. mj. koji je imao potpisati starešina ovog suda sa G. Načelnikom Urlič⁵⁰ Ivanovićem, na zahtjev ovoga daje se slijedeći pismeni izveštaj radi razjašnjenja slijedeće stvari:

Prije desetak dana je ovaj sud primio više prijava od privatnih lica kao i od ovdašnjeg drž. monopola uprave Solane, da se vrši nasilje nad pojedincima, od kojih su neki stalni radnice Uprave Solane u Pagu, time, da ih se tvorno na putu za Solanu zaustavlja i sprečava da ne smiju na rad, te su u tim prijavama tražili hitnu intervenciju suda i da se protiv krivaca povede postupak, jer prijeti pogibelj da će uslijed toga prijavitelji trpjeti velike štete čime bi bili dovedeni u pitanje ne samo interesi pojedinaca već i Drž. Erara. Takva nasilja od strane štrajkaša lučko obalskih radnika dešavaju se svakodnevno i na mnogim drugim licima koja iz bojazni pred njima neće da ih prijave sudu. Štrajkaša imade doduše malo, ali demonstiranata simpatizera toga štrajka imade mnogo više ali su ovi svi mahom dječurlija ili jedva su prekoračili punoljetnost. Starijih ozbiljnijih osoba uopće medju njima nema. Neće da odaju jedan drugoga, prijete skupno pojedincima kao i državnim ustanovama, da će sve srušiti a osobito drž. činovnike da će napasti. Odstranjuju seljake koji dovažaju mlijeko i namirnice na piacu, te se prijete da će ako ne uspiju u pregovorima sa poslodavcima napasti dućane i opljačkati iste kao i pojedince.

Sud je više prijava primio, te neke od njih dostavio radi izvida ovdašnjoj žandarmerijskoj stanici, ali zbog malobrojnosti njezinih organa kojih ima

⁴⁸ Okrugli pečat, tekst latinicom i ćirilicom.

⁴⁹ IHRPH, fond »Štrajkovi«, izvornik, pisaći stroj, latinica. Izvještaj je zaprimljen kod Kraljevske banske uprave Savske banovine, Odjeljak za državnu zaštitu u Zagrebu, 5. VII 1937.

⁵⁰ Telefonski izvještaj nije sačuvan.

svega 5, od kojih su dvojica bolesni, nemogu potrebnom energijom da vode izvide, jer čim zadju medju masom demonstiranata od nekih par stotina koji se nalaze svakodnevno na mostu, da bi zakrčili put onim radnicima Solane koji bi htjeli ići na rad, masa ih stane posmjehavati, urlati, vikati i zviždati okolo njih opkoljavajući odnosnog žandarma koji bi imao utvrditi identitete krivaca spomenutih u novim prijavama. Taj posao medjutim žandarmerija ne može nikako da obavi pri sadanjem njezinom sastavu, pak je sud morao stoga povodom njezina izvještaja o nemogućnosti da utvrdi imena zatražiti povećanje organa javne sigurnosti da bi se izbjegli teški incidenti kao što su se desili 26. o. mj.⁵¹ i danas ujutro.

Naime, 26/6 kad je sud saslušavao povodom odnosnih prijava neke krivce upala je masa od nekih stotinu demonstiranata galameći sve do trećeg sprata pred raspravnom dvoranom gdje je potpisani vodio izvidjaje i demonstrirala protiv tih izvidjaja. Potpisani je mirno pozvao masu neka se udalji jer za vrijeme istrage — izvidjaje ne sme nitko biti prisutan ali nije pomoglo, pak je sud morao zatražiti žandarmerijsku pomoć, te kad je ova stigla istom onda su se razišli demonstranti. I tom prigodom je žandarmerijska patrola skrenula pažnju sudu da pošto ih ima svega trojica koji su talni da vrše službu jer su dvojica bolesni, a od te trojice bi jedan morao čuvati kasarnu, neka se i ovaj sud obrati nadležnima za pojačanje javne sigurnosti, što je sud učinio jučer, a to isto i žandarmerijska stanica. Upravnik Solane je već više puta u ovo nekoliko dana izvjestilo sud da prijete zločinstvom njegovim činovnicima kao i radnicima ako budu ovi i dalje radili u toj državnoj ustanovi, pa su više puta demonstranti došli lično upravniku Solane i uz veliku viku zatražili ultimativno da on ukloni njima nepoćudne radnike koji su ipak uspjeli da podju te dane na rad, jer da će inače biti svega i svačega. I drugih primjera dalo bi se navesti o nasiljima i terorima koji vrši ulica štrajkaša i demonstiranata proti pojedincima kao i protiv državnim vlastima, što ruši ugled ovima, a nanosi štetu svima, a osobito s obzirom nato što je državna granica u ovom kraju i što su osobito državni činovnici prepušteni usljed slabosti i gore navedene nemoći javne sigurnosti ne samo nasiljima nego i pogibelji životom.

Ističe se da je ovomjesni načelnik općine na poziv potpisanoga u službenoj sobi više puta bio u cilju, da bi se načelnik sklonuo da djeluje na masu pozitivno, da se ne prave nasilja, a osobito krivična djela iz čl. 18. zak. o zaš. j. b. i da predoči teške posledice deomstrantima glede njihovog postupka i držanja, ali je načelnik izjavio da je on sve to bezuspješno pokušao kod mase, no da pojedinci — mladjarija neće niti to da čuju, pak je on nemoćan bilo što da isposluje.

Dodaje se, da demonstiranata, vikača, bukača imade velika većina, dok pravih štrajkaša lučko obalnih radnika je neznatan broj, a svega bi ih moglo biti kod demonstracija svakog jutra na mostu i po cestama nekoliko stotina, koji se drže solidarno i na zahtjev žandarma kriju svoja imena odnosno lažna imena davaju, čime je krivični postupak protiv krivaca onemogućen sve dotle dok se ne budu primjenili zakonski propisi u punom opsegu i bez obzira prema bilo kome, pošto postoji sumnja i to osnovana da su demon-

⁵¹ Misli se na 26. VI 1937.

stranti podržavani od drugih uticajnih osoba u mjestu u njihovom držanju. premda njihov postupak kako je očito kosi se sa zakonom, pošto zakon zaštićuje lica koja hoće da rade unatoč bilo kojeg štrajkaša, a još manje gore označenog i da sprečavanje rada se protivi prema tome pozitivnom zakonu. Svi pak demonstranti i štrajkaši su 99% zemljoradnici koji od toga živu t. j. zemljoradnje i prema tome njihov naziv 'lučko obalskih radnika' je sasvim sporadične naravi, koji pak kriju iza svebe vjerojatno druge ozbiljne i nedopuštene ciljeve.

Ovoliko je bilo potrebno da se objasni stanje stvari jer je ovo starešinstvo dobro upućeno i od strane privatnika mješćana kao i od strane državnih vlasti o gore izloženom činjenicom, u interesu i autoritetu državne vlasti kao i u općenitom.«

Savezno sa prednjim podneskom sreskog suda ovo načelstvo izvješćuje:

Tačno je da je broj štrajkaša srazmerno malen, oko 230, ali iza njih stoji čitavo mjesto Pag sa 32000 duša kao i okolna sela, jer su to skoro od reda obični radnici — zemljoradnici — nastanjeni u mjestu Pagu i tim selima sa mnogobrojnim rodbinskim vezama.

O nekim skupnim pretnjama pojedincima i državnim ustanovama te činovnicima napadajem nema nikakvih pobližih podataka u prednjem aktu, a niti je inače što o tome ovome načelstvu poznato. Takovih napadaja do sada nije bilo, premda se za budućnost isti ne mogu posve isključiti. Takodjer nema prijavljenog niti jednog slučaja odstranjivanja seljaka sa pijace koji donose živežne namirnice.

Broj organa žandarmerije u Pagu povećan je tako, da ih imade sada na licu 15. Točno je, da se radništvo i njihovi simpatizeri okupljaju u velikom broju po ulicama skoro dnevno, ali nije ovom načelstvu poznat ni jedan slučaj nekog opkoljavanja organa žandarmerije, koje bi iste dovodilo u opasnost, jer bi u tom slučaju žandari znali po zakonu postupati. Tačno je da pojedini okrivljenici uskraćuju davanje podataka žandarmeriji kod vođenja izvidjaja, davajući kriva imena odnosno uskraćujući odgovor čime se znatno oteščava i dapače onemogućuje postupanje i žandarma i suda.

O slučaju dana 26. pr. mj. kod dolaska većeg broja lica u sreski sud u Pagu mora se priznati da je vrlo nepriličan i ozbiljan, ali je ipak sretno rešen bez sukoba sa žandarmerijom. Upravnik Solane u Pagu radi ometanja rada i pretnja podnio je više krivičnih prijava sreskom sudu u Pagu. Po tim prijavama, koje se kvalificiraju kao djelo iz čl. 18 Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi vodi sreski sud postupak, pa je bio odredio i neka pritvaranja što organi žandarmerije obzirom na situaciju i malobrojnost ne mogu da ovršuju o čemu je već podnešen bio telefonski izveštaj.

U vezi sa napred navedenim slučajevima Naslov je odredio ponovni izlazak potpisanog sreskog načelnika te svoga izaslanika gosp. inspektora Tućana, koji je dana 1 tek. mj. izišao na lice mjesta te došao u kontakt sa predstavnicima radništva i poslodavaca kao i opštine i starešinom suda o čemu će g. inspektor podnijeti svoj zaseban iscrpivi izveštaj.⁵²

Potpisani je putem prestavnika radništva nastojao djelovati na štrajkaše i njihove simpatizere da ne narušavaju red i mir, naročito da se poko-

⁵² Vidi Izvještaj policijskog inspektora Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine od 6. VII 1937. u prilogu 13.

ravaju zakonitim odredbama suda i izvršnih organa koji po zakonu moraju da ureduju.

Kod starešine sreskog suda postignuto je to da ocjenjujući situaciju ne odredjuje bez potrebe hapšenja i lišavanja slobode.

Organima žandarmerije izdana su uputstva kako imaju postupati radi izbjegavanja sukoba. Ujedno su određene jače žandarmerijske patrulle, koje imaju naročito kroz noćno vreme držati pod okom objekte i ličnosti koje bi mogle da budu izvrgnute eventualnim napadajima.

Pretsedniku općine izdano je uputstvo da imade i nadalje, kao i do sada, biti neprekidno u konstaktu sa narodom naročito kada se okupljaju u masi.

R a b dne 2 jula 1937 godine.

Sreski načelnik:
Urlić Ivanović, v. r.

NACELSTVO SREZA RAPSKOG — RAB⁵³

[13]

Predmet: Štrajk solarskih i lučkih radnika u Pagu.

KRALJEVSKOJ BANSKOJ UPRAVI SAVSKE BANOVINE
Odeljak za državnu zaštitu
ZAGREB⁵⁴

Po naredjenju Pov. II D. Z. broj 18391/37 od 30 juna o. g. čast mi je po dovršenju izvidjaja u gornjem predmetu izvijestiti sledeće:

Preduzeća, čiji su radnici stupili u štrajk jesu sledeća:

I/Solana državnog monopola koja sada ima 70 radnika, a za vreme najveće sezone (juli, august, septembar) naraste broj radnika na 300. Nadnice su tih radnika Din. 23. — 25 — 27. prema kvaliteti rada. Radno je vreme 8 sati dnevno. Ovo preduzeće izradjuje sol do onog stanja u kojem treba da se melje i uskladištjuje.

II/Tvrtka braće Mirković iz Paga, vlasnik mlina za mlevenje soli i agencija Jadranske plovidbe. Ova firma zaposluje 40 radnika. Ona kao zakupac preuzima od državne solane sirovu sol i u svom mlinu je melje, a po tom je uskladištjuje i ukrcava u brodove za otpremu. Radnici ove firme rade na akord tako, da radnik dobiva za 100 kg. utovarene, istovarene ili iskrcaje-ukrcane soli po 0.70 para. Radeći ovako zasluži prosječni radnik na sat po Din. 8.

III/Gradjevinsko tehničko preduzeće inženjera Milana S. Popovića iz Beograda. Ova firma uzela je od državnih monopola u zakup radove na proširenju i preuredjenju solane u Pagu. Taj posao obvezala se je izvršiti do 30 juna 1938 god.

Ova firma ima sada 120 radnika, koji rade na akord tako, da za iskapani i izbačeni 1 m³ zemlje dobivaju Din. 5.50. Kubaturu vrši stručni namještenik

⁵³ Okrugli pečat, tekst latinicom i ćirilicom.

⁵⁴ IHRPH, fond »Štrajkovi«, izvornik, pisaći stroj, latinica. Izveštaj je istog dana, tj. 6. VII 1937, zaprimljen kod Kraljevske banske uprave Savske banovine, Odeljak za državnu zaštitu u Zagrebu.

državnog monopola i prema njegovom odmjeranju izradjenog rada odmjeruje se plaća radnicima.

Prvi su stupili u štrajk radnici firme Popović, a njima su se sledećega dana priključili radnici prvih dvaju pomenutih preduzeća (drž. solana i firma Mirkovića).

Do štrajka je došlo ovako:

Od davnina, još iz vremena Austrije, stanovnici otoka Paga imaju privilegij da samo oni mogu biti uposleni na radovima u paškim solanama. Radovi gore (pod III) pomenute firme Popović nisu solarski nego građevni (kopanje kanala oko solarskog područja, u koje će se sakupljati slatka voda, koja dolazi sa okolnih bregova, i odvoditi, da se ne pomeša sa slanom), pa se stoga ta firma nije držala starih običaja, nego je osim pažana zaposlila i izvestan broj radnika iz unutrašnjosti i 22 Madjara iz Dunavske banovine, koji važe kao stručnjaci u kanalskim radovima. Domaći su radnici već od početka rada (1. IV. o. g.) bili nezadovoljni, što je firma zaposlila ove Madjare, a kasnije su počeli otvoreno zahtevati, da se ti Madjari odstrane, jer su videli, da oni više zaradjuju nego domaći. Bilo je dana kad su pojedini domaći radnici zaradili po 18 Din., dok su pojedini radnici Madjari istoga dana zaradili po Din. 40.+ više. Radnici nisu verovali razlaganju poslovođe firme,⁵⁵ da su dotični Madjari kao stručnjaci više izradili, pa zato i više dobiju, nego su prigovarali poslovođi firme da vara domaće radništvo.

Ovo nezadovoljstvo radnika već od početka rada raslo je sve više, a dostiglo je vrhunac u drugoj polovici meseca juna o. g., kad su radnici čuli, da firma usprkos njihovog nezadovoljstva namerava da uskoro dovede još 100 radnika — Madjara.

Radnici svih gore navedenih preduzeća organizovani su u »Savez lučkih i obalnih radnika Jugoslavije« (URS), te spadaju pod sekretarijat na Sušaku. Vrlo malen broj (oko 20) začlanjeni su u Hrvatski radnički savez (HRS) — ali su u zahtevima svi solidarni.

Nezadovoljni radnici firme Popović predobili su za svoju akciju protiv firme i radnike ostalih dvaju preduzeća, te su zajednički izradili i svojim preduzećima dana 4 juna o. g. predali nacrt kolektivnog ugovora koji se pod 1/ prilaže.⁵⁶ U tom nacrtu sem zahteva za odstranjenje stranih radnika ima još i drugih zahteva glede povišenja nadnica i uređenje uslova rada. Pošto za 16 dana čekanja nisu od poslodavaca dobili nikakvoga odgovora, stupili su radnici firme Popović dana 30. VI. o. g. u štrajk. Dana 21 juna o. g. priključili su im se iz solidarnosti, jer su začlanjeni u istom savezu i radnici državne solane i firme Mirković.

Nadležni sreski načelnik sa Raba vodio je više pregovora ali bez uspeha.

Poslodavci pod I/ i II/ izjavili su sreskom načelniku, da se ne mogu upustiti u pregovore i u bilo kakova popuštanja zahtevima radnika bez ovlašćenja svojih centrala u Beogradu kojima su poslali nacrt kolektivnog ugovora, koji su dobili od radnika. Firma Mirković voljna je da pregovara, ali radnici neće da samo s njom pregovaraju, jer pokret smatraju jedin-

⁵⁵ Poslovođa firme Popović u Pagu bio je Franjo Miklić.

⁵⁶ Prijedlog kolektivnog ugovora nije do sada pronađen.

stvenim i žele, da sve tri firme jedinstveno pregovaraju i nakon polučenog sporazuma potpišu zajednički kolektivni ugovor koji zajednički obuhvata radničke odnose svih pomenutih triju firmi.

Dana 24 juna o. g. došao je u Pag inspektor rada Kr. banske uprave Sulentić⁵⁷ i pokušao da povede pregovore, ali bez rezultata, jer su upravnik solane i poslovodja firme Popović izjavili, da još nisu dobili nikakove punomoći od svojih centrala u Beogradu, a nisu dobili ni odgovora na svoje izveštaje s kojima su poslali svojim centralama nacрте pomenutog kolektivnog ugovora.

Radništvo se drži mirno, ali preči da itko pristupi radu. Medjutim i vrlo je malen broj onih koji bi hteli raditi (njih oko 20 od ukupnog broja štrajkaša 300). Sa radništvom simpatišе celo gradjanstvo mjesta Paga (3250 stanovnika) i stanovnici iz četiri okolna sela.

Najnezgodnija činjenica kod ovoga štrajka je ta što se u štrajku nalazi radništvo firme Mirković, koje vrši utovar i istovar parobroda. Pošto se u Pagu usled štrajka ne može ništa istovariti, preti opasnost da mesto za kojih 8 dana ostane bez hrane. Uz to i radništvo postaje sve nestrpljivije, a s njime i celo žiteljstvo mesta i okolice.

Dana 30 juna o. g. dogodio se je sledeći incident: U državnoj solani pokušala su da idu na posao dva mašinista,⁵⁸ ali ih je na mostu koji vodi do solane sačekalo oko 70 štrajkaša i zakrčilo im put. Žandarmerijska patrola uzela je u zaštitu ove mašiniste, da ih nebi tko tvorno napao. Grupa radnika narasla je za kratko vreme na oko 200. Svi su napadali tu dvojicu mašinista svakojakim primjedbama i pretnjama, te su oni konačno odustali od namere da krenu na posao. Žandarmerijska patrola ne htijući upotrebiti sile da rastjera masu, pozvala je pretsednika opštine da deluje na masu neka se mirno razidje. Pretsjednik opštine došao je odmah te masu umirio, a ugroženu dvojicu mašinista odveo njihovim kućama. Po tom se je masa mirno razišla.

Od početka štrajka pa do 30 juna o. g. dogodilo se je više sličnih manjih sukoba, pa je upravnih solane podneo prijave sreskom sudu u Pagu. Sreski sud poveo je istragu i ujedno naredio žandarmeriji, da provede izvidjaje, a odredio je u savezu sa istragom i nekoliko hapšenja što medjutim žandarmerija nije mogla izvršiti, jer raspolaze sa malenim brojem žandarma za slučaj da bi se tko opro uredovanju. Stoga nije preduzela nikakova hapšcnja i narod je ostao i dalje miran.

Potpisani je nakon provedenih izvidjaja stekao dojam, da bi se štrajk brzo likvidirao kad bi pomenute firme stupile u pregovore sa radništvom bez obzira, sa kakovim bi uspehom ti pregovori urodili. Radništvu je glavno, da vidi kod poslodavaca dobru volju i barem neko popuštanje, a naročito da se ograniči i utvrdi broj stranih radnika koji se u buduće mogu uposliti. Do pregovora moralo bi doći odmah, jer su radnici izgladnjeli i nestrpljivi, a ipak neće da se vrate na posao, jer ih u štrajku podržava celo okolno stanovništvo medju kojem se zapaža agitacija smjera HSS koju provodi potpretsjednik opštine Fabijanić.⁵⁹

⁵⁷ Zlatko.

⁵⁸ Stjepan Ferijančić, Marijan Ostrogović.

⁵⁹ Ivan »Šarko«.

Poslovodja firme Popović izjavio je, da njegova firma ne može nastaviti rada bez radnika Madjara, pa ako bi radnici kod pregovora ostali tvrdokorni kod svojih zahteva, da se Madjari odstrane, a firma kod svog zahteva da Madjari i dalje rade, onda se doista neće moći nastaviti radom i nisu isključeni dalji teži zapletaji.

Stoga predlažem, da se posreduje, da što pre dodje do pregovora iza kojih će se videti, kako će oni djelovati na stanje opšte bezbednosti i koje bi se mere u tom slučaju trebale preduzeti. Možda bi jedna od tih bera bila i ta, da država prekine ugovor sa firmom Popović i nastavi radove oko proširenja i preuredjenja solane u sopstvenoj režiji uz isključivu upotrebu domaće radne snage.

4 priloga.

U Zagrebu, 6 jula 1937.

Josip Tućan, v. r.
policijski inspektor.

[14]

Sresko načelstvo R a b
Kov. broj 1068/37
Predmet: Pag — štrajk lučkih i obalnih
radnika — izveštaj

Kr. banskoj upravi savske banovine
Odeljku za državnu zaštitu

Z a g r e b⁶⁰

Savezno sa ovdašnjim izveštajem od 23 pr. mj. Pov. broj 993/37 izveštava se, da je štrajk lučkih i obalnih radnik prestao 5. tek. mj. naveče sklapanjem kolektivnog ugovora sa poslodavcem Braćom Mirković u Pagu.

Od radništva državne solane stupili su danas na rad dvadesetorica stalnih radnika radi pripreme terena za nastavak rada, jer se vode pregovori radi uspostave posla.

Preostali radnici Solane drž. monopola još ne rade, a takodjer nijedan od radnika Gradjevno tehničkog preduzeća ing. Milana Popovića koje imade proširivanje solane ne rade. S ovim se preduzećem sada ne vode pregovori, jer nema nikoga prestavnika preduzeća u Pagu.

R a b dne 6 jula 1937 godine.

Sreski načelnik:
Urlić Ivanović, v. r.

NAČELSTVO SREZA RAPSKOG — RAB⁶¹

⁶⁰ IHRPH, fond »Štrajkovi«, izvornik, pisaći stroj, latinica. Izveštaj je zaprimljen kod Kraljevske banske uprave Savske banovine, Odeljak za državnu zaštitu u Zagrebu, 2. VIII 1937.

⁶¹ Okrugli pečat, tekst latinicom i ćirilicom.

[15]

Sresko načelstvo R a b

Pov. broj 1075/37

Predmet: Pag — izveštaj o štrajku radništva

Kr. banskoj upravi savske banovine
Odeljku za državnu zaštitu

Z a g r e b⁶²

Izvešćuje se, da je potpisani ponovno od 9 tek. mj. do danas boravio u Pagu sa izaslanikom Naslova g. inspektorom Tućanom⁶³ i inspektorom rada g. Ing. Viličićem Ivanom te prestavnikom Uprave državnih monopola u Beogradu Ing. Kujundžić Dragoljubom te nastojao naći rešenje sporu radi prestanka štrajka radnika zaposlenih kod Solane u Pagu, kao i kod preduzeća Ing. Milana Popovića iz Beograda koje radi na proširenju solane.

Uza sva nastojanja nije došlo do prekida štrajka.

Sa radnicima Državne solane došlo je do sporazuma u pogledu nadnica, ali nije moglo da dodje do saglasnosti u pogledu načina rada. Prestavnici radništva tražili su, da se sve radništvo na solani izmjenjuje svakih 15 dana, a ne kao dosada da se menja samo jedan dio radništva, a drugi da rade stalno kroz čitavu sezonu. Na ove uslove prestavnik monopola nije mogao nikako da pristane, pa se na tome pregovori razbili.

Sa preduzećem Ing. Milana Popovića nije moglo da dodje ni do neke približne saglasnosti, jer su radnički zahtjevi u omjeru prema onome što preduzenik daje za rad u velikoj suprotnosti i razlici. Jedan od daljnjih uvjeta na koje nikako preduzetnik ne može da pristane jest isključivanje uposlenja ostalog radništva izvan Paga. Prestavnik preduzeća inače pokazuje malo volje za ozbiljno pregovaranje pa postoji verzija, koja nije bez temelja, da je preduzeće sklopilo sa državnom nepovoljan zakupni ugovor za izvodjenje radnja te da mu konvenira razrešenje ugovora, koje bi izazvao nastalim štrajkom bez svoje krivice.

Po predmetu će inače podnijeti iscrpivi izveštaj sa predlogom g. Inspektor Tućan.

R a b dne 12 jula 1937 godine.

Sreski načelnik:
Urlić Ivanović, v. r.

NAČELSTVO SREZA RAPSKOG — RAB⁶⁴

[16]

Prema telefonskom izveštaju⁶⁵ izaslanika uprave državnih monopola ing Kujundžića Dragoljuba iz Paga postignut je sporazum sa radnicima solane u Pagu po kojem se radništvo solane državnog monopola u Pagu sutra vraća

⁶² IHRPH, fond »Štrajkovi«, izvornik, pisaci stroj, latinica.

⁶³ Josip.

⁶⁴ Okrugli pečat, tekst latinicom i ćirilicom.

⁶⁵ IHRPH, fond »Štrajkovi«, rukopis, plava tinta. Izvornik je zapravo telegram Sreskog načelstva iz Raba od 13. VII 1937.

na posao stop sada ostaje u štrajku jedino radništvo gradjevno tehničkom preduzeća ing Milana Popovića koje radi na proširenju državne solane u Pagu stop prepis zapisnika o postignutom sporazumu predložiti će se naknadno stop

Sreski načelnik Urlić Ivanović
pov broj 1109

[17]

Predmet: Štrajk solarskih radnika u Pagu

Kraljevskoj banskoj upravi savske banovine
Odeljku za državnu zaštitu

u

Zagreb⁶⁶

Po naredjenju Pov. II. D. Z. Broj 19480 od 8. jula o. g. čast mi je po izvršenom uredovanju naknadno mom izvještaju od 6. o. m.⁶⁷ podneti sledeći izvještaj:

1./Štrajk radnika preduzeća braće Mirković likvidiran je po polučenom sporazumu između radnika i poslodavaca.

Time se je stanje javne bezbednosti poboljšalo, jer lučki radnici rade pa je prestala mogućnost, da mesto ostane bez hrane.

2./Između radnika na solani i poslodavaca vodjeni su pregovori. Solanu je zastupao izaslanik Uprave državnih monopola iz Beograda g. Kujundžić.⁶⁸ Radnike su zastupali: Sekretar »Saveza lučkih i obalskih radnika Jugoslavije« Beluović Franjo; pretsjednik paške podružnice istog saveza Skitarelić Bartol; tajnik iste podružnice Radaković Bernardo i blagajnik iste podružnice Buljanović Ivan. Raspravu je vodio inspektor rada Savske Banovine g. Viličić.⁶⁹

Polučen je sporazum u pogledu nadnica koje su znatno povišene tako, da uz osam-satno radno vreme dobiva radnik za teže poslove nadnicu od Din. 35., a za lakše poslove od Din. 32. Žene bi dobivale za radove za koje dolaze u obzir (lagani radovi) nadnicu od Din. 25. Radnici su nastavili posao.

3./Pregovori između radništva i tvrtke Popović, koja radi za proširenje i preuredjenje solane razbili su se radi toga što opunomoćenik te firme koji je ujedno i poslovodja kod tih radova,⁷⁰ nije hteo da pregovara. Izjavio je, da su štrajkaši njegove radnike protjerali sa posla, pa da on ne može pregovarati ni sa kakovim punomoćnicima radnika, nego da će pregovarati direktno sa svojim radništvom, kad se ono vrati na posao.

⁶⁶ IHRPH, fond »Štrajkovi«, izvornik, pisači stroj, latinica. Izvještaj je za primljen kod Kraljevske banske uprave Savske banovine, Odeljak za državnu zaštitu u Zagrebu, 2. VIII 1937.

⁶⁷ Vidi Izvještaj policijskog inspektora Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine od 6. VII 1937. u prilogu 13.

⁶⁸ Dragoljub.

⁶⁹ Ivan.

⁷⁰ Franjo Miklič.

Usljed te izjave pomoćnika firme Popović situacija se je samo pogoršala, jer nema nikakove nade, da će se radništvo povratiti samo na posao, kad poslodavac na ovakav način odbija pregovore.

Prema informacijama dobivenim od strane gradjanstva, čini se, da bi firma Popović željela da uopšte napusti ovaj posao jer se je preračunala u kalkulaciji računajući da će teren na kojem se radovi izvode biti podesniji za posao nego što jest. Zato želi da prekine ugovor sklopljen sa državom glede ovog posla. Ta firma željela bi da dokaže, kako posao mora da prekine uslijed štrajka, pa zato ovakovim neshodnim držanjem štrajk samo pot-pomaže.

Ako dodje do prekida ugovora sa državom i do sklapanja novog ugovora sa drugim poduzetnikom, nije firma Popović, po mišljenju mesne javnosti, zaslužila da joj se od strane države dadu ikakovi ustupci ili možda prizna kakova naknada za utrošeni materijal ili što slično, jer je ona svojim tvrdokornim držanjem skrivila, da se sa radom nemože nastaviti.

Inače je stanje javne bezbednosti na otoku Pagu za sada normalno.

Žandarmerijska stanica u Pagu sa stigliim pojačanjem raspolaže sa 17 momaka i to pojačanje potrebno je da ostane i dalje do okončanja štrajka u samoj solani.

Glede daljnjih mera bezbednosti dat će potrebne predloge nadležni sreski načelnik iz Raba, koji budno prati dalji tok događaja.

U Zagrebu, dne 14. jula 1937.

Josip Tučan, v. r.
policijski inspektor

[18]

Sresko načelstvo R a b

Pov. broj 1212/37

Predmet: Pag — pokret radništva

Kr. banskoj upravi savske banovine
Odeljku za državnu zaštitu

Z a g r e b⁷¹

Po traženju prestavnika Gradjevno tehničkog preduzeća Ing. Milana S. Popovića Beograd Franje Miklića iz Paga potpisani sreski načelnik dana 29 tek. mj. boravio je ponovno u Pagu te pokušao na sastanku između rečenoga i prestavnika radnika pomenutog preduzeća, koje radi na proširenju Solane u Pagu, da nadje neko rješenje, kako bi se konačno ipak nastavilo sa radom.

Prestavnik preduzeća traži, da može slobodno uposliti 50% radništva izvan opštine paške te nudi za akordni rad po kubiku 6 din. dok prestavnici radništva traže da se samo 15% radnika uposljuje izvan paške opštine te za akordni rad po kubiku 10 din.

⁷¹ IHRPH, fond »Štrajkovi«, izvornik, pisaći stroj, latinica. Izvještaj je za-primljen kod Kraljevske banske uprave Savske banovine, Odeljak za državnu zaštitu u Zagrebu, 28. VIII 1937.

Budući su opreke između jednih i drugih znatne uza sve nastojanje nisu ni ovi pregovori doveli do pozitivnog rezultata.

Inače red i mir nije ničim narušavan.

R a b dne 30 jula 1937 godine.

Sreski načelnik:
Urlić Ivanović, v. r.

NAČELSTVO SREZA RAPSKOG — RAB⁷²

[19]

KRALJEVINA JUGOSLAVIJA
MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
ODELJENJE ZA DRŽAVNU ZAŠTITU⁷³
Pov. broj 41134
26. avgusta 1937.

KRALJEVSKOJ BANSKOJ UPRAVI
Z A G R E B⁷⁴

Uprava Državnih monopola dostavila je Ministarstvu izveštaj sledeće sadržine:

»Aktom MBr. 10472/III od 24. VI. 1937. god. ova se Uprava bila obratila na naslov za intervenciju, kako bi se preduzeću inž. g. Mila Popovića koje izvodi radove na proširenju Solane u Pagu, obezbedio nesmetani rad.

Aktom Pov. br. 29425 od 30. VI 1937 god. to Ministarstvo je izvestilo ovu Upravu, da je po ovoj prestavci učinjeno šta treba da bi se zagarantovao rad i bezbednost kao i sloboda rada.

Preduzimač inženjer g. Milan Popović svojom prestavkom od 12. VIII. 1937. g. tvrdi da je u više mahova pokušavao pregovarati sa radnicima, koji nisu zaposleni, nudeći dovoljnu zaradu izvesnom broju radnika meštana ali s tim, da može zaposliti i jedan broj radnika sa strane (t. j. iz drugih banovina) pošto na to ima pravo i po zakonu i po ugovoru. No ovi pregovori sa radnicima meštanima koji su vodjeni 21 i 24 juna kao i 1, 10 i 29 jula u Pagu u prisustvu sreskog načelnika, svršili su bez rezultata.

Preduzimač tvrdi da mu nezaposleni radnici meštani prete i nasilno sprečavaju rad, i da su mu najurili njegove radnike pretnjama, tako da su ovi morali da napuste Pag, te moli da mu se obezbeni slobodan rad.

Kako ugovorom preduzimač nije obavezan da uposli samo meštane opštine Paga, to je ovoj Upravi čast moliti naslov da izvoli preduzeti potrebne mere kako bi se preduzeću inž. g. Milana Popovića osigurao nesmetan rad na proširenju solane u Pagu.«

⁷² Okrugli pečat, tekst latinicom i ćirilicom.

⁷³ Memorandum pečat, tekst ćirilicom.

⁷⁴ IHRPH, fond »Štrajkovi«, izvornik, pisaći stroj, ćirilica. Izveštaj je zaprimljen kod Kraljevske banske uprave Savske banovine, Odjeljak za državnu zaštitu u Zagrebu, 28. VIII 1937.

Ministarstvo unutrašnjih poslova čast je prednje dostaviti s molbom na nadležni postupak, s tim da se sloboda rada mora osigurati.

Po naredbi
Ministra unutrašnjih poslova
Načelnik⁷⁵

[20]

KRALJEVINA JUGOSLAVIJA
MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
ODELJENJE ZA DRŽAVNU ZAŠTITU⁷⁶

Pov. br. 43510

9. septembra 1937 god.

Beograd

Predmet: Pag — pokret radništva

KRALJEVSKOJ BANSKOJ UPRAVI
ZAGREB⁷⁷

U vezi Vašega akta Pov. II br. 25373 od 4 septembra o. g. Ministarstvu unutrašnjih poslova čast je izvestiti:

»Iz sadržaja dostavljenog izveštaja vidi se, da sreski načelnik na Rabu, u sporu radništva i gradjevno-tehničkog preduzeća inženjera Milana Popovića nije postupio niti postupa u duhu zakon. propisa sa stavom potrebne objektivnosti ne angažujući se i neadvocirajući bilo za jednu ili za drugu spornu stranku.

U svome izveštaju sreski načelnik apostrofira izvesne momente, koji su za državnu vlast kao regulatora međusobnih privatnih odnosa gradjana od sporednog značaja, ne opravdavajući ni sa jednom rečju činjenicu, da je u predmetnom sukobu terorom i pretnjama štrajkujućeg radništva princip slobode rada u celosti pogažen.

Bitno je i osnovno u ovom konkretnom slučaju, da se omogući rad onima koji hoće da rade, i da oni koji nisu voljni da prime rade uslove koje nudi poslodavac ne ometaju svojim štrajkom rad drugima. Slobodna volja stranke kako u svakom tako i u ovom slučaju ima se poštovati, i ne sme se dozvoliti da sami radnici diktiraju poslodavcu uslove rada, a najmanje nasiljem i pretnjama, koji su u predmetnom sukobu došli do punog izražaja i suprostavili se svakom autoritetu javne vlasti.

Sreski načelnik u svom izveštaju ne ovlašteno i neumesno predlaže raskid ugovora izmedju preduzeća inženjera Popovića i države, iako bi morao znati, da nije dužnost državne vlasti upuštati se u interne ugovorne odnose privatnih stranaka, već zaštititi punu i neokrnjenu slobodu rada, a stvar je samog preduzeća hoće li da radi ili da kida ugovor.

⁷⁵ Potpis nečitak.

⁷⁶ Memorandum pečat, tekst ćirilicom.

⁷⁷ IHRPH, fond »Štrajkovi«, izvornik, pisaći stroj, ćirilica. Izveštaj je zaprimljen kod Kraljevske banske uprave Savske banovine, Odjeljak za državnu zaštitu u Zagrebu, 11. IX 1937.

Preduzeće inženjera Popovića poznato je. Ono je u poslove na Pagu investiralo veliki kapital, i ne sumnjivo ima interesa da nastavi sa započetim radovima, a tvrdnja o nepovoljnom ugovoru i raskidu ugovora, može se smatrati samo kao izgovor sreskog načelnika, koji nije bio u stanju da garantuje zakonito stanje, javni red i slobodu rada.

Postoje dokazi, da je sloboda rada u konkretnom slučaju potpuno onemogućena i to na očigled državne vlasti, najobičnijim terorom radništva, i da se silom i pretnjama ovo nezakonito stanje i sada održava. Kao konkretan dokaz može se navesti zapisnička izjava nekolicine radnika, dana pred sreskim sudom u Pagu. Svi preslušani radnici saglasno su izjavili pred sudom, da su radovi na proširenju solane na Pagu prekinuti pod pretnjom ubistva svakog onog radnika koji bi produžio sa poslom, i to od strane oboružane gomile. Ova gomila nakon par dana po obustavi posla, zahtevala je uz jednake pretnje da svi stranci napuste Pag i nije se ograničila samo na ovo, već je upadala i u radničke stanove, otkuda je isterivala radništvo sa pretnjama ubojstva i paleža radničkih baraka.

Kao razlog neuspehu pregovora koji su vodjeni izmedju preduzeća Popovića i radništva, navodi se u izveštaju sre. načelnika odbijanje preduzeća da izadje radnicima u susret, kao i nedolazak inženjera Popovića na pregovore. Sreski načelnik u Rabu izdao je medjutim sam zvanično uverenje, da je predstavnik preduzeća prisustvovao na poziv sr. načelstva raspravi, koja je vodjena 21 i 24 juna, te 1 i 10 jula o. g. U istom uverenju potvrđuje se da su po traženju samog preduzeća zakazani pregovori 29 jula o. g. kod opš. uprave u Pagu.

Iz samog ovog uverenja vidi se da je preduzeće pokazalo dobru volju i spremnost u pregovorima sa radništvom. Uspeh ili neuspeh ovih pregovora ne tangira medjutim dužnost organa državne vlasti da spreče i onemogućće svako nasilje i samovolju koja je u ovom slučaju došla do izražaja i u suviše oštrom obliku.

U vezi izloženog Min. unutrašnjih poslova čast je umoliti da se sreskom načelniku na Rabu izdadu potrebna naredjenja, u pravcu sprečavanja svih nezakonitih akata, svakog nasilja i terora što je sve do sada manifestovano od strane radništva i u suviše brutalnoj formi. Ne može se u ovom sporu dozvoliti radnicima da diktiraju poslodavcu koga sme a koga ne sme primiti u posao da sami odredjuju uslove rada, da brane poslodavcu pravo otpuštanja radnika i tome slično, i to pretnjama najgrubljeg terora u obliku ubistva i paleža.

Sloboda ugovorne volje, rada, lične i imovne bezbednosti ima biti neprekosnovena za svaku spornu stranku, a državna vlast svojim autoritetom i svojim prinudnim sredstvima, ima da garantuje u potpunosti poštivanje i održanje ovih osnovnih načela svake pravne države. Državna vlast je tu da silu, teror i samovolju suzbija i da pribavi dužni respekt građana prema zakonu i pravnom poretku.

Po naredbi
Ministra unutrašnjih poslova
Načelnik⁷⁸

⁷⁸ Potpis nečitak.

[21]

Sresko načelstvo
Pov. broj 1604/37
Predmet: Pag — pokret radnika

Kr. banskoj upravi savske banovine
Odjeljku za državnu zaštitu

Z a g r e b⁷⁹

Prema telefonskom izvještaju komandira žandarmerijske stanice Pag i prestavnika Gradjevno tehničkog preduzeća Ing. M. Popovića, koje radi na proširenju solana u Pagu, Franje Miklića, juče oko 15.30 časova bili su njegovi radnici, kojima je ponovno otpočeo terenskim radovima na proširenju solana, napadnuti po jednoj grupi od nekih šezdeset do sedamdeset zemljoradnika iz Paga kamenjem tako, da je morao obustaviti radom. Prestavnik preduzeća traži zaštitu i obezbeđenje slobode rada, kojem traženju ovo načelstvo nije moglo udovoljiti obzirom da još nije prispjelo zatraženo pojačanje žand. stanice, a na licu da se nalaze samo 4 žandarma s kojim brojem se nije moglo niti početi preduzimanje nekog uredovanja.

Ovom prilikom je potpisani ponovno izdavao prestavniku preduzeća uputu da u slučaju stvarne pogibelji ne izlaže sebe i svoje radništvo tvornim napadima, te radje za dan dva obustavi rad dok mu ne bude mogao dati potrebno osiguranje.

O slučaju je naslov smesta izvešten i telefonskim putem.

Žandarmerijskoj stanici Pag iznad je nalog da naknadno uglavi krivce i protiv istim podnese nadležnom sudu prijavu radi djela iz čl. 18 Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, a jednako da podnese protiv uglavljenim licima prijavu i ovom načelstvu radi policijskog postupka.

Moli se prednji izvještaj uzeti na znanje.

R a b dne 29 septembra 1937 godine.

Sreski načelnik:
Urlić Ivanović, v. r.

NAČELSTVO SREZA RAPSKOG — RAB⁸⁰

[22]

Sreski načelnik u Rabu javlja telefonom 8. X u 10.30 sati:⁸¹

U Pagu na proširenju Solane, u preduzeću ing. Popovića nastavljen je rad 5 oktobra o. g. Na radu je zaposleno 10 radnika iz Vojvodine tako zvanih ublikaša i 5 domaćih radnika.

Izaslanj inspektor ove Kr. banske uprave vodio je pregovore sa mještanima u Pagu radi nesmetanog rada, koji su obećali da neće smetati strane radnike kod rada.

⁷⁹ IHRPH, fond »Štrajkovi«, izvornik, pisaci stroj, latinica.

⁸⁰ Okrugli pečat, tekst latinicom i ćirilicom.

⁸¹ IHRPH, fond »Štrajkovi«, pisaci stroj, latinica. Izvornik je zapravo zabilježeni telefonski izvještaj sreskog načelnika iz Raba od 8. X 1937.

Do sada nije došlo do nikakova incidenta, ali se žandarmerijska asistencija od 12 žandarma i jednog oficira koja je poslana u cilju obezbjedjenja rada kod ing. Popovića nije mogla povući, jer nije isključeno da mještani ne inseniraju napadaj.

Sreski načelnik u Rabu javlja telefonom 8. X. o. g. u 12.30 časova sledeće:

Od gradjevnog preduzeća in. Popovića koji izvodi radnje na proširenju solane u Pagu primio sam depešu sljedeće sadržine:

»Sa radnicima sklopljen ugovor, žandarmi nepotrebni.«

Iz prednje depeše razabire se, da je ing. Popović sklopio ugovor sa radnicima iz Paga, pa bi se prema tome mogli žandarmi povući.

Obzirom da je telefonska veza radi nevremena sa Pagom prekinuta, nema tačne informacije o stanju na Pagu i da li faktično neće doći do incidenta, pa prema tome ne mogu za sada izdati odredbu za povlačenje žandarma.

Sreski načelnik u Rabu javlja telefonom u 18.15 sledeće:

Pošto je uspostavljena telefonska veza sa otokom Pagom zatražio sam izveštaj od općinske uprave o situaciji kod izgradnje i proširenja solane. Općinski bilježnik izvestio me je, da je situacija potpunoma mirna, da je preduzetnik ing. Popović sklopio kolektivni ugovor sa mještanima prema kojemu će zaposliti veći broj radnika iz Paga. Taj ugovor overovljen je kod sreskog suda.

Općinski bilježnik ujedno je izvestio, da nije potrebno da dalje ostanu na Pagu dodijeljeni žandarmi — njih 12 sa jednim vodnim oficijom, a isto tako izjavio je i preduzimač ing. Popović da mu više nije potrebna žandarm. asistencija.

Riassunto

SAGGIO SUL GRANDE SCIOPERO DEI SALINAI DI PAG NEL 1937

In questo saggio vengono presentati complessivamente 22 documenti tutti conservati a Zagabria nell'Archivio dell'Istituto per la storia del movimento operaio della Croazia (Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske — Zagreb). Essi rappresentano la fonte essenziale per le ricerche sul grande sciopero dei salinai di Pag che ebbe inizio il 20 giugno 1937 e che, parzialmente, durò sino all'8 ottobre. Lo sciopero fu organizzato dalla succursale dell'Unione dei lavoratori portuali e costieri di Pag (Savez lučkih i obalskih radnika u Pagu) ed ebbe pure l'appoggio di quella dell'Unione dei lavoratori croati (Hrvatski radnički savez) sebbene essa in quel periodo avesse poca influenza sui salinai di Pag.

Il contenuto di questi documenti ci permette di seguire abbastanza minutamente lo sciopero dei salinai e cioè il suo graduale e poi complessivo successo finale e così pure la diversità di opinioni delle autorità sui metodi per reprimerlo e su quelli per offrontare e risolvere le rivendicazioni degli operai.

Per queste ragioni queste fonti di archivio non solo contribuiranno alla ricerca scientifica sullo sciopero dei salinai di Pag, ma saranno altresì utili ad un giro più vasto di lettori.

Prevela: Ines Krota